

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОРОЗВИТКУ: МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається важливе питання мистецько-педагогічної освіти: мотиваційно-ціннісний аспект проблеми підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до професійного саморозвитку. Охарактеризовано сутність понять «мотив», «мотивація», «цінності» та «мотиваційно-ціннісна сфера особистості». Розкривається роль педагога-наставника в контексті формування у студентів стійкої внутрішньої мотивації до саморозвитку і самореалізації у професійно-творчій діяльності.

Ключові слова: професійний саморозвиток, підготовка, майбутній учитель образотворчого мистецтва, мотив, мотивація, цінності, мотиваційно-ціннісна сфера особистості, самореалізація.

В статье рассматривается важный вопрос художественно-педагогического образования: мотивационно-ценностный аспект проблемы подготовки будущего учителя изобразительного искусства к профессиональному саморазвитию. Характеризуется сущность понятий «мотив», «мотивация», «ценности» и «мотивационно-ценностная сфера личности». Раскрывается роль педагога-наставника в контексте формирования у студентов устойчивой внутренней мотивации к саморазвитию и самореализации в профессионально-творческой деятельности.

Ключевые слова: профессиональное саморазвитие, подготовка, будущий учитель изобразительного искусства, мотив, мотивация, ценности, мотивационно-ценностная сфера личности, самореализация.

The article deals with the important issue of artistic and pedagogical education: the motivational-value aspect of the problem of preparation of future fine art teachers for professional self-development. The essence of the concepts of «motive», «motivation», «values» and «motivational-value sphere of personality» is characterized. The role of teacher-mentor in the context of forming of stable internal motivation for self-development and self-realization in creative and professional activity is revealed. The value of the personal motivational sphere in the achievement of a high level of self-development is substantiated. The necessity of creation of certain psychological and pedagogical conditions in the higher educational institution for creative self-expression and professional self-development of future fine art teachers is emphasized in the article.

Key words: *professional self-development, preparation of future fine arts teacher, motive, motivation, values, motivational-value sphere of personality, self-realization.*

*«Знання законів життя є важливішими від багатьох інших знань,
а знання, які ведуть нас до самовдосконалення,
є найважливішими знаннями».*

Г. Спенсер

На сучасному етапі кардинальних реформ у системі освіти, які відбуваються в умовах глибоких і динамічних перетворень в усіх сферах суспільства, ключовим завданням для вищої школи є підготовка фахівця нової генерації – з високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку, високопрофесійного, ерудованого, компетентного і конкурентоспроможного на ринку праці. Фахівця, який здатен швидко і оперативно реагувати на зміни в професійному середовищі, творчо підходити до вирішення поставлених завдань та самостійно навчатися протягом усього життя.

Пріоритети реформування сучасної професійної підготовки майбутніх педагогів визначено в законодавчих документах: Законах України «Про освіту» (1991 р.); «Про вищу освіту» (2014 р.); Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2012 р.); Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (2010 р.); Концепції загальної мистецької освіти (2003 р.) та ін.

Відтак, щоб відповідати вимогам часу, сучасний учитель має володіти значним творчим потенціалом, перебувати в постійному пошуку і свідомо прагнути самовдосконалення і самореалізації, професійно-творчого саморозвитку. Важливою умовою, первинною сходиною у процесі саморозвитку особистості є внутрішня потреба у його здійсненні та самопізнання.

Проблема мотивації і професійного саморозвитку особливо гостро постає у контексті підготовки фахівців у галузі мистецької освіти, зокрема, майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Адже саме на вчителів мистецьких дисциплін покладається важлива місія творчого розвитку особистості дитини, формування її духовного світогляду, моральних цінностей і переконань. Ці ідеї знаходять підтвердження у дослідженнях та концепціях провідних вітчизняних науковців у галузі мистецької освіти (Н. Гуральник, О. Комаровська, Н. Миропольська, Г. Ніколаї, О. Олексюк, О. Отич, В. Орлов, Г. Падалка, Г. Побережна, О. Реброва, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Сотська, О. Шевнюк, О. Щолокова та ін.).

Проблему саморозвитку особистості висвітлено в працях вітчизняних (Г. Костюк, І. Бех, О. Газман, В. Зінченко, О. Киричук та ін.) і зарубіжних (Р. Ассаджіолі, А. Маслоу, А. Менегетті, Г. Олпорт, К. Роджерс, Е. Фромм

та ін.) дослідників.

Питання мотивації, саморозвитку та самовдосконалення особистості розкрито у працях В. Волкова, А. Дмитренка, Б. Ананьєва, Н. Кузьміної, Л. Рувінського, А. Соловйової та ін.

Особливо важливими для нашого дослідження є сучасні концепції філософії освіти (В. Андрущенко, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лозовий та ін.), психолого-педагогічні аспекти формування готовності до професійної діяльності (Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, А. Маслоу, В. Рибалка, Г. Цукерман та ін.).

Духовно-особистісні принципи підготовки вчителя, роль мистецтва у розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога розглянули у своїх наукових доробках П. Воловик, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Лещенко, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька та ін.

Проблема професійного саморозвитку та самовдосконалення майбутнього вчителя була розкрита у наукових працях психологів і педагогів: Г. Балл, Л. Виготський, Н. Кічук, С. Рубінштейн, Б. Федоришин, І. Харламов та ін. Різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів вивчали О. Абдуліна, Ю. Бабанський, Н. Гузій, В. Кан-Калик, В. Маралов, Л. Мітіна, Н. Ничкало, О. Савченко, Г. Селевко, В. Сластьонін та ін.

Питання професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва досліджували Т. Батієвська, Т. Висікайло, О. Кайдановська, О. Колоянова, С. Коновець, М. Пічкур, Т. Паньок, Л. Покровщук, О. Смірнова, Г. Сотська, М. Стась, Т. Стрітьєвич, Т. Штикало та ін.

Однак мотиваційно-ціннісний аспект проблеми підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до професійного саморозвитку ще потребує детального аналізу.

Метою статті є висвітлення актуального питання мистецько-педагогічної освіти: мотиваційно-ціннісного аспекту проблеми підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до професійного саморозвитку.

На важливості процесу саморозвитку особистості наголошували філософи Арістотель, Платон, Демокріт, І. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, П. Юркевич; педагоги Я. Коменський, Ж. Ж. Руссо, А. Дістервег, К. Ушинський, С. Русова та ін.

Проблему саморозвитку, становлення особистості, її духовної культури, зв'язків з різними видами людської діяльності, досліджували такі видатні філософи, як М. Бахтін, М. Бердяєв, Г. Горак, В. Соловйов, Г. Сковорода, О. Киричук, О. Лосєв, Х. Ортега-і-Гассет, В. Розанов та ін.

Так, І. Гегель вважав, що вихідним пунктом розвитку людини є її здібність до пізнання «самої себе» через внутрішнє духовне багатство: «...людина насамперед повинна створити себе» [3, с. 315]. Механізмом розвитку, на його думку, є вдосконалення свого власного тіла й духу, а також освоєння нових видів діяльності, нових стосунків, способів мислення,

форм переживань. «Саморозвиток» він визначає як внутрішній мотиваційний процес, спрямований на досягнення конкретної мети [3].

Російські філософи розглядали проблему сутності та механізмів саморозвитку в плані самореалізації особистості, наголошуючи на важливості мотивів, мети й інтересів суб'єкта розвитку, адже спосіб і зміст цього процесу визначаються зсередини самою особою, яка розвивається. Ключовою ідеєю М. Бердяєва, Л. Карсавіна, П. Новгородцева у трактуванні розвитку особистості є прагнення людини до постійного «самоперевершення», що єднає саморозвиток із творчим процесом, який відбувається безперервно [2].

У психології та педагогіці проблема саморозвитку розглядається в рамках Я-концепції (Р. Бернс, Е. Еріксон), проблеми людського «Я» і самосвідомості особистості (І. Кон, К. Роджерс та ін.), саморегуляції діяльності (М. Боришевський, О. Конопкін, Ю. Миславський), самовиховання особистості (О. Кочетов, Л. Рувинський та ін.), самовизначення особистості (Є. Климов, І. Чечель та ін.). Вчені наголошують на ролі мотивації, самосвідомості й внутрішніх передумов здійснення процесу саморозвитку, який визначається як «процес збагачення діяльнісних здібностей та інших особистісних якостей людини в ході різних видів її цілеспрямованої діяльності, основою якого є розпредмечування (присвоєння) соціального досвіду і досягнень культури, втілених у реаліях, які залучаються в процес тої чи іншої діяльності» [8, с. 513].

У психолого-педагогічній літературі виокремлюють два напрями саморозвитку особистості – самовиховання (виховання волі, якостей, рис характеру, певної поведінки) та самоосвіта (розумове виховання, інтелектуальне зростання, накопичення знань). Самоосвітня діяльність учителя передбачає не лише накопичення нової інформації, а й системне осмислення цієї інформації, її інтеграцію з наявними знаннями. Потреби в самоосвіті у кожного педагога свої, специфічні, оскільки на них впливають різні чинники, а саме: особистість учителя, його інтереси, науково-педагогічна підготовка, загальноосвітній і культурний рівень; власна педагогічна робота і її результати, оцінка його роботи іншими суб'єктами навчального процесу [9].

Поняття «професійний саморозвиток» є центральним у педагогічній психології і визначається як складний інволюційно-еволюційний поступ, у ході якого відбуваються прогресивні й регресивні інтелектуальні, особистісні, поведінкові, діяльнісні зміни в самій людині.

Досліджуючи проблему професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя, М. Костенко цей феномен розглядає як: самовільний природозумовлений процес самореалізації індивіда; соціокультурний процес свідомої самоосвіти особистості; активність суб'єкта щодо зміни здібностей; діяльність зі створення своєї індивідуальності, розвиток «самості»; пошук свого місця в суспільстві, розвиток загальнолюдського в

кожному; умови й результат самоосвіти тощо [7].

Аналіз наукової літератури з проблеми саморозвитку особистості свідчить, що саморозвиток – генетично закладений у людині спосіб особистісної самореалізації. Більшість науковців розуміють феномен саморозвитку, як обов'язково внутрішній, мотиваційний процес, спрямований на досягнення конкретної мети; як свідоме самовдосконалення (Г. Костюк, М. Боришевський, М. Костогризов та ін.). Внутрішньо організовані процеси відбуваються за умови, що сама особистість спрямована на саморозвиток, свідомо йде до поставленої мети, обираючи шляхи її реалізації. Це підтверджує ключову роль мотиваційних чинників у процесі саморозвитку, який відбувається безперервно, протягом усього життя.

У науковій літературі мотив трактується як: 1) спонука до діяльності, пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта; 2) предметно-спрямована активність визначеної сили; 3) збуджуючий і визначаючий вибір спрямованості діяльності на предмет (матеріальний або ідеальний), заради якого вона здійснюється; 4) усвідомлена причина, яка лежить в основі вибору дій і вчинків особистості [8, с. 327].

Мотиви поділяються на внутрішні, пов'язані зі змістом діяльності та її виконанням, і зовнішні (соціальні), що виражають прагнення зайняти певну позицію в системі суспільних відносин [10, с. 95].

У ролі мотивів можуть бути передусім різноманітні потреби – фізичні, психічні, соціальні, а також інтереси, захоплення, схильності, емоції, установки, ідеали тощо.

Мотивація розглядається як сукупність різних спонукань: мотивів, потреб, інтересів, спрямувань, мети, захоплень, мотиваційних установок або диспозицій, ідеалів і т.п., що в найбільш широкому розумінні має на увазі детермінацію поведінки взагалі [8, с. 328].

На думку багатьох психологів, мотивація є стрижнем розвитку і саморозвитку особистості, бо зумовлює характер її поведінки, спрямовує діяльність у потрібне русло. Внутрішня мотивація, вважають учені, має більш глибокий вплив на особистість, сприяє успішності та ефективності навчання, підвищує повагу та самоповагу особистості студента. Діяльність, зумовлена внутрішньою мотивацією, може бути безперервною, адже вона не залежить від зовнішніх чинників.

Мотиваційні утворення особистості – це і мотиви, і бажання, і прагнення, інтереси, тобто всі утворення, які спонукають (спрямовують) людину до діяльності і можуть розглядатись як мотиви її поведінки. Мотивація особистості визначається потребами, цілями, рівнем домагань, ідеалами, умовами діяльності, світоглядом, переконаннями, спрямованістю особистості. Всі мотиваційні утворення впливають на визначення поведінки та рішень особистості [6, с. 257].

Найбільш широким є поняття «мотиваційної сфери», що включає

афективну, вольову сферу особистості, переживання задоволення потреби. У загальнопсихологічному контексті, мотивація є складним поєднанням рушійних сил поведінки, що відкриваються суб'єкту у вигляді потреб, інтересів, цілей та ідеалів, які безпосередньо детермінують людську діяльність.

Різні мотиваційні утворення особистості об'єднуються у цілісну структуру – спрямованість особистості, що характеризується ієрархічністю, наявністю домінуючих мотивів, які визначають вектори активності особистості. Спрямованість проявляється в найбільш стійких домінуючих мотивах і утворює стрижень особистості [6, с. 257].

Мотивація досягнень характеризується прагненням людини до успіхів у різних видах діяльності й униканням невдач. Проявляється у здатності до конкуренції, у прагненні до досконалості, у бажанні напруженої роботи [6, с. 264].

На думку вчених, особистості з високою мотивацією досягнень активні, ініціативні, наполегливі, постійно борються за високий статус, незалежні, свавільні, впевнені у своїх оцінках інших людей. Не бояться перешкод, активно шукають способи їх подолання. Ставлять перед собою реальні та досяжні цілі [6, с. 268].

Співвідношення мотивації досягнення з мотивацією професійної діяльності Є. Ільїн вважає основою самоактуалізації людини [5].

Дослідження мотивації студентів, що займаються художньо-творчою діяльністю, показують, що високо мотивовані студенти відрізняються такими рисами: позитивною орієнтацією на навчальний процес, особистою зацікавленістю, потребою в досягненнях, високим рівнем домагань, цільовими орієнтаціями, наполегливістю і здатністю переносити невизначеність. Саме такі якості визначають успішність розвитку і саморозвитку особистості [1].

Ми погоджуємося з думкою Г. Селевка, який, порівнюючи саморозвиток з вищою духовною потребою, вважає, що технологія саморозвитку особистості засновується на тому, що її діяльність організовується як задоволення різних потреб (пізнавальної потреби, потреби у самоствердженні, самовираженні, самореалізації, самоактуалізації, прагнення людини до розвитку, самовдосконалення та ін.). «Потреба породжує мотив, мотив призводить до дії, до взаємодії з навколишнім середовищем, у процесі якого і відбувається засвоєння особистістю соціального досвіду, тобто, розвиток» [11, с. 163–164].

Відтак, педагогічний вплив повинен стимулювати природний процес саморозвитку людини, регулювати зовнішні та внутрішні чинники, звільняючи й активізуючи творчі сили на шляху до вершини самореалізації – вільної професійно-творчої діяльності. С. Гессен підкреслював значимість внутрішнього потенціалу самозміни особистості, абстрагуючись від уроджених властивостей і зовнішніх умов існування: «...особистість

людини... є справа рук самої людини, продукт її самовиховання... Особистість ніколи не буває дана готовою, але завжди твориться, вона не є пасивною річчю, а творчим процесом...» [4, с. 73].

Безумовно, результативність динамічного, безперервного процесу саморозвитку студента – майбутнього вчителя, значною мірою залежить від особистості викладача, педагога-наставника, який сам спрямований на саморозвиток і самореалізацію. Йому притаманна творча самостійність, уміння передбачати і прогнозувати розвиток педагогічного процесу. Реалізуючи свої можливості у професійно-творчій діяльності, такий викладач зможе впливати на формування стійкої внутрішньої мотивації, сприяти створенню індивідуальних траєкторій професійного саморозвитку студента у вищому навчальному закладі, тобто, успішно вирішувати поставлену проблему.

Потреба у самовдосконаленні виникає за умови ціннісного ставлення до власної діяльності й стимулює процес саморозвитку майбутнього педагога, який включає такі компоненти, як самоаналіз, рівень сформованості самооцінки, наявність професійного ідеалу, вміння вести самоосвітню роботу і активізується взаємодією зовнішніх (вимоги суспільства) та внутрішніх, особистісних (переконавання, самоповага, відповідальність та інших) чинників професійного становлення, яке на різних щаблях досягнення детермінуються різноманітними протиріччями: на початкових етапах професійного становлення його рушійною силою виступають протиріччя між зовнішніми та внутрішніми чинниками, а на наступних – внутрішні протиріччя особистості спеціаліста, професіонала [13, с. 11–12].

Отже, вирішення проблеми підготовки студентів до професійного саморозвитку, на нашу думку, не можливе без стимулювання пізнавальної активності студентів, спрямованої на вдосконалення себе як суб'єкта пізнання. Створення викладачем нестандартних, проблемних ситуацій під час педагогічного процесу, активізує самовираження студента, що в свою чергу, пов'язане з усвідомленням смислів саморозвитку і є його необхідною складовою.

Поняття «підготовка», що є одним із ключових понять нашого дослідження, походить від слова «підготувати», що у свою чергу, співвідноситься із суб'єктом, який готує. Тому підготовка передбачає процес готування до чогось. У контексті фахової підготовки майбутнього вчителя, ця категорія розуміється як «...володіння великим обсягом суспільно-політичних і наукових знань із дисципліни, яка викладається, та із суміжних наук, володіння високим рівнем загальної культури, знання педагогічної теорії, загальної, вікової і педагогічної психології, уміння розв'язувати педагогічну задачу і здійснювати самокритичний аналіз, навички виконання відповідних дій, які є компонентом конкретних видів навчально-виховної діяльності» [12, с. 21].

Як показує практика, формування в студентів стійкої внутрішньої мотивації до саморозвитку потребує грамотного врахування їхніх психофізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей, темпераменту, характеру, інтересів, переживань, потреб, мотивів, емоційної сфери. Адже технології художньо-естетичного розвитку в першу чергу вимагають звернення до особистісної сфери людини. Особистісно-сміслова організація навчального процесу передбачає використання низки прийомів і методів, а саме: створення емоційно-психологічних установок, тому що емоційно-чуттєва сфера є переважаючою в мистецтві й творчості.

Таким чином, для розвитку позитивної мотивації в навчанні й творчості слід забезпечити процес переживання емоцій задоволення від досягнення успіхів, проявів самостійності та ініціативності, можливості самоствердження тощо [10, с. 95]. Для реалізації цього принципу педагог повинен розуміти внутрішній світ студента, використовувати методи емоційного стимулювання навчальної діяльності (заохочення й покарання, створення ситуацій успіху, позитивну атмосферу занять, оригінальні індивідуальні завдання тощо).

Невід'ємними компоненти процесу самотворчості, саморозкриття, пошуку свого «Я», своєї життєвої позиції є правильний позитивний настрій, упевненість у своїх можливостях, віра в себе, свою індивідуальність. І саме від педагога-наставника багато що залежить у становленні студента, як майбутнього фахівця й творчої особистості.

Результати аналізу наукової літератури з проблеми дослідження переконливо свідчать про те, що мотиваційно-ціннісна сфера особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (інтерес, потреба у самовдосконаленні, самовираженні, самореалізації, позитивне ставлення до професійної діяльності, бажання досягти успіхів, самоаналіз) є ключовим компонентом, який суттєво впливає на процес професійного саморозвитку.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні ролі емоційно-вольового аспекту порушеної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1996. – 566 с.
2. Бердяев Н. А. Самопознание: опыт философской автобиографии / Н. А. Бердяев. – М.: Мысль, 1990. – 220 с.
3. Гегель Г. Ф. Феноменология духа: [пер. с нем.] / Г. Ф. Гегель; Рос. Акад. наук, Ин-т философии. – Москва: Наука, 2000. – 495 с., с. 315
4. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М. : «Школа-Пресс», 1995. – 448 с.
5. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с.
6. Копець Л. В. Психологія особистості: Навч. посібник для студ. вищ.

- навч. закл. – 2-ге вид. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 458 с.
7. Костенко М. А. Педагогічні умови професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М. А. Костенко. – Х., 2004. – 20 с.]
 8. Педагогика: Большая современная энциклопедия / [Сост. Е. С. Рапацевич]. – Мн. : «Соврем. слово», 2005. – 720 с.
 9. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с.
 10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : [навчальний посібник] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
 11. Селевко А. Г. Социально-воспитательные технологии // Школьные технологи / А. Г. Селевко, Г. К. Селевко – 2002. – № 3. – 176с., С. 163–164.
 12. Слостенин В. А. Общая педагогика: [учеб. пособ.]: в 2 ч. В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов / под ред. В. А. Слостенина. – М.: Владос. – Ч. 2 – 2002. – 256 с.
 13. Федотова Л. Оценка качества начального профессионального образования / Е. Рыкова, Л. Федотова. – М.: Прометей, 2000. – 255 с.